

IV. IN MEMORIAM

Michał Szczaniecki jako nauczyciel akademicki

W charakterystyce sylwetki naukowej Michała Szczanieckiego * szczególne miejsce należy się przypomnieniu Jego działalności w sferze dydaktyki uniwersyteckiej. Michał Szczaniecki był Pedagogiem z powołania, prawdziwie zamiłowanym w pracy z młodzieżą akademicką. Pełniąc przez wiele lat funkcję opiekuna roczników studenckich do spraw studiującej młodzieży — czy to związanych z nauką, czy z jej życiem osobistym — odnosił się z rzadko spotykanym zrozumieniem i serdeczną troską. W stałym kontakcie ze studentami widział sens pracy na uczelni, źródło inspiracji w badaniach naukowych, czy też w pracach nad udoskonalaniem metod dydaktyki i materiałów nauczania. Pozostał w pamięci młodzieży jako Człowiek wyjątkowej dobroci i życzliwości, jako Nauczyciel, który nie tylko służył studentom swą wielką wiedzą i doświadczeniem życiowym, ale wpajał prawdy, które uczyć miały przyszłych prawników patriotyzmu i świadomości obywatelskiej. „On nas uczył po to — czytamy w jednym ze wspomnień o Profesorze — byśmy wiedzieli i zapamiętali, co w historii prawa wielkie, niezniszczalne, piękne”¹.

W uznaniu wybitnych zasług pedagogicznych Michał Szczaniecki otrzymał w roku 1961 Złotą Odznakę Związku Nauczycielstwa Polskiego, a w roku 1972 Rada Państwa przyznała Mu wyróżnienie, które sobie niezmiernie wysoko cenił — tytuł honorowy „Zasłużony Nauczyciel Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”.

Zainteresowania Michała Szczanieckiego zagadnieniami dydaktyki uniwersyteckiej obejmowały wszystkie etapy i dziedziny kształcenia akademickiego. Wydaje się, że warto przypomnieć tu i utrwalić w ten sposób najważniejsze osiągnięcia Profesora, Jego refleksje i projekty, które częściowo tylko przecież znaleźć mogły wyraz w dorobku drukowanym; w większej mierze pozostały w formie licznych odręcznych szkiców i konspektów, najwięcej wreszcie — w pamięci tych, którym dane było z Nim współpracować.

Od początków swej działalności pedagogicznej związany z historią państwa i prawa Michał Szczaniecki poświęcał wiele uwagi i prac badawczych zagadnieniom ogólnym związanym z nauczaniem przedmiotów historycznoprawnych w systemie kształcenia przyszłych prawników, znaczeniu tych dyscyplin w rozwijaniu ogólnej kultury prawniczej, roli, jaką spełnia szeroko rozumiana historia prawa w poznawaniu współczesności. Michał Szczaniecki w całej pełni podzielał myśl o potrzebie modernizacji treści i sposobów nauczania przedmiotów historycznoprawnych w celu ich dostosowania do zmieniających się warunków kształcenia i potrzeb czasu. Ale jednocześnie

* Zob. obszernie wspomnienie o Michale Szczanieckim w poprzednim zeszycie CPH. Niniejsze wspomnienie poszerza charakterystykę działalności dydaktycznej zmarłego naczelnego redaktora Czasopisma [przyp. redakcji].

¹ „Prawo i Życie” z 17 VII 1977, Nr 29.

przestrzegał przed eksperymentowaniem — bez dostatecznej znajomości rzeczy — na podstawie modnych, co pewien czas, teorii na temat „profilu absolwenta”. Uważał bowiem, że wszelkie propozycje zmian muszą uwzględniać całokształt czynników warunkujących skomplikowany proces kształcenia uniwersyteckiego i opierać się na znajomości osiągniętych w danym systemie studiów efektów pedagogicznych. Stąd też pilnie badał tendencje zmian w nauczaniu historii prawa, występujące w latach pięćdziesiątych na tle reform studiów prawnych podejmowanych ówczesnie w różnych krajach Europy. Był współinicjatorem rozpisanej w 1957 r. na łamach *Czasopisma Prawno-Historycznego* międzynarodowej ankiety na temat nauczania przedmiotów historycznych na wydziałach prawa². Sam też wziął udział w odpowiedzi na ankietę publikując informację pt. *Nauczanie historii prawa w Polsce*³. W swej odpowiedzi uznał wprowadzić, że aktualny (obowiązujący od 1956 r.) program studiów dał jeszcze zbyt mało dowiadzeń, by wyrobić sobie pełny pogląd na temat jego dostosowania do potrzeb dydaktyki uniwersyteckiej i rozwoju nauki historii prawa, ale z optymizmem pisał o możliwościach, jakie organizacja nauki i szkolnictwa wyższego PRL otwarła przed historykami prawa, oraz o powszechnym zrozumieniu doniosłości nauczania historii w procesie kształcenia młodzieży prawniczej. Zamykając ankietę Michał Szczaniecki dokonał jej obszernego porównawczego podsumowania⁴. Odpowiedzi nadesłane z 10 krajów Europy posłużyły Mu do sformułowania szeregu spostrzeżeń o występujących tam zjawiskach i kierunkach zmian w zakresie nauczania przedmiotów historycznoprawnych. Refleksje zawarte w podsumowaniu ankiety po dziś nie straciły aktualności.

W swoich opiniach i wnioskach dotyczących programu nauczania przedmiotów historycznoprawnych Michał Szczaniecki przywiązywał wielką wagę do uwzględniania ich związków z innymi pokrewnymi dyscyplinami. Podkreślał wielokrotnie, że wykładanie historii prawa nie może odbywać się w izolacji, że istnieje najściślejsza współzależność między materią wykładanych na wydziałach prawa przedmiotów. I tak np. wnioski kolokwium odbytego w 1963 r. w ramach IX Zjazdu Historyków Polskich na temat związków między historią państwa i prawa a dyscyplinami pozytywnoprawnymi i naukami historycznymi posłużyły Michałowi Szczanieckiemu do propozycji nowego programu studiów uniwersyteckich w zakresie powszechnej historii państwa i prawa, który przedstawiony został — w związku z kolejną reformą — na konferencji katedr historycznoprawnych w Ustroniu⁵. Był także współinicjatorem rozpisanej przez redakcję CPH w 1969 r. ankiety na temat miejsca dyscyplin historycznoprawnych wśród nauk historycznych i prawnych⁶, której celem było m. in. uzyskanie od przedstawicieli prawa pozytywnego opinii na temat roli, jaką spełniać powinno nauczanie przedmiotów historycznych na wydziałach prawa. Do opinii tam wyrażonych przywiązywał — pamiętamy — dużą wagę, powołując się na nie przy różnych dydaktycznych przedsięwzięciach.

Przechodząc do przedstawienia działalności pedagogicznej Michała Szczanieckiego, niejako w kolejnych etapach kształcenia akademickiego, zacząć należy od sprawy organizacji egzaminów wstępnych. Trwające od lat dyskusje o potrzebie reformy dotychczasowych sposobów rekrutacji na studia były przedmiotem Jego żywych zainteresowań. Jeszcze w czasie swej działalności pedagogicznej na Uniwersytecie Po-

² CPH, IX, z. 1, 1957, s. 397.

³ CPH, IX, z. 2, 1957, s. 399.

⁴ „Wyniki ankiety CPH na temat nauczania przedmiotów historycznych na wydziałach prawa”, CPH, IX, z. 2, 1957, s. 406 i n. Por. także: M. Szczaniecki, *Miejsce nauk historycznych w nauce prawa i w programie studiów prawniczych w świetle międzynarodowej ankiety*, Sprawozdania z prac naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN, 1958, z. 2 s. 13 i n.

⁵ CPH, XVIII, z. 1, 1966, s. 285 w przyp. 4.

⁶ CPH, XXI, z. 2, 1969, s. 165 i n.

znańskim Michał Szczaniecki podejmował inicjatywy mające na celu doraźne usprawnienie egzaminu pisemnego z historii w kierunku obiektywizacji wymogów i ocen — nie tracąc z pola widzenia potrzeby generalnej jego reformy. Doświadczenia z tej dziedziny przeniósł następnie na grunt warszawski, co spotkało się z przychylnym zainteresowaniem władz Uczelni. Tą ważną innowacją było przeprowadzanie egzaminu pisemnego w formie zbliżonej do testu — zarówno wiadomości, jak i inteligencji — a mianowicie wykładu, po którego wysłuchaniu kandydat musiał ująć jego główne myśli w pisemnym streszczeniu. Dla przykładu — na jednym z takich egzaminów Profesor Szczaniecki wygłosił referat pt. *Konstytucje burżuazyjne* oparty na wiadomościach z podręczników szkolnych, ujęty chronologicznie w 10 punktach i zakończony rysem porównawczym parlamentaryzmu burżuazyjnego z systemem ustrojowym państw socjalistycznych. W opracowanym przez siebie regulaminie egzaminu wstępnego zawarł m. in. następujące zalecenie: „Dla uproszczenia i zobiektywizowania ocen wykładowca winien przygotować listę tez, które mają być w każdej pracy należycie streszczone. Umożliwi to wszystkim poprawiającym pracę zastosowanie równej punktacji. Np. przy 12 tezach, które można punktować np. od 1 do 3, każdą pracę można oceniać w skali 12-36. Ponadto można przewidzieć dodatkową punktację za szczególne walory, również punktację ujemną — za błędy ortograficzne itp.”. Pracował On nad udoskonaleniem tej formy sprawdzianu m. in. dlatego, by nie dawać preferencji kandydatom umiejącym po prostu szybko streszczać zasłyszane zdania. Wykład zawierać miał pewne luki logiczne, które można byłoby wypełnić tylko własnymi wiadomościami. Gdy następnie powrócono do „tradycyjnej” formy egzaminu pisemnego na zadany temat, Michał Szczaniecki podjął się trudu opracowywania szczegółowych pisemnych wskazówek dla sprawdzających — nie zawsze przecież w pełni zorientowanych w aktualnej zawartości podręczników szkoły średniej — oraz wspólnych dyskusji nad wybranymi pracami, aby jak najbardziej ujednolicić wymogi i stosowane kryteria ocen, przyczyniając się w ten sposób do obiektywizacji konkursu.

Michał Szczaniecki od początku swej działalności pedagogicznej, tj. od roku 1946, związany był z katedrą i wykładem powszechnej historii państwa i prawa. Podsumowaniem doświadczeń całego życia Michała Szczanieckiego jako badacza i nauczyciela akademickiego stała się fundamentalna synteza *Powszechna historia państwa i prawa*. Na kartach dzieła znalazło wyraz Jego głębokie przekonanie o szczególnej doniosłości przedmiotu w procesie kształcenia prawniczego; powszechna historia bowiem, będąc najbardziej „syntetyczną” spośród nauk historycznoprawnych umożliwia — na podstawie poznania dziejów poszczególnych krajów — formułowanie wniosków naukowych na temat ogólnych prawidłowości rozwoju państwa i prawa w dziejach ludzkości, służy także pogłębieniu znajomości historii rodzimej⁷. W Jego wizji wykładu powszechnej historii państwa i prawa wybijają się dwa niezmiernie ważne czynniki. Jednym z nich była umiejętność integralnego spojrzenia na historię, umiejętność łączenia ze sobą różnych zjawisk życia, rysowania dziejów instytucji ustrojowych i prawnych w powiązaniu z czynnikami społeczno-gospodarczymi. W założeniach metodologicznych materializmu dziejowego widział warunek prawidłowości oceny historycznej zjawisk przeszłości. Dlatego też z uznaniem np. witał te elementy francuskiej reformy studiów prawnych z 1955 r., które wiązały historię instytucji z „faktami społecznymi”⁸, a co znalazło odbicie w szeregu podręczników historii instytucji i faktów społecznych⁹. Drugim czynnikiem wyróżniającym ujęcie wykładu

⁷ M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 1973 s. 6.

⁸ M. Szczaniecki, *Historia instytucji i faktów społecznych na tle nowej francuskiej reformy studiów prawnych*, Sprawozdania PTPN, 1957, z. 1, s. 68 i n.

⁹ W swym omówieniu podręczników Jacques Ellula, Jean Mailleta i Raymonda Monier zaakcentował Michał Szczaniecki zrywanie przez autorów z tradycyjnym

powszechnej historii państwa i prawa był wybitny zmysł syntezy, konsekwentne — przejawiające się od początków działalności twórczej — dążenie do wydobywania ogólnych prawidłowości rozwoju historycznego za pomocą metody porównawczej.

O zaletach naukowopoznawczych stosowania metody porównawczej wypowiadał się Michał Sczaniecki od dawna, m. in. w czasie dyskusji z 1955 r. na temat metody formalnologicznej¹⁰. Zdeklarował się jako zdecydowany zwolennik komparatystyki we wspomnianym projekcie programu powszechnej historii państwa i prawa z 1965 r., gdy pisał: „wiadomo, że samo mechaniczne zestawianie wiadomości o rozwoju instytucji prawnych w poszczególnych państwach bez wysnuwania wniosków syntetycznych nie tworzy powszechnej historii państwa i prawa, stanowić zaś może jedynie etap wstępny, opisowy, do właściwych badań z zakresu tego przedmiotu. Natomiast znamiona odrębnej dyscypliny naukowej nadać mogą powszechnej historii państwa i prawa wnioski uogólniające uzyskane przede wszystkim w drodze badań porównawczych”¹¹. Co najważniejsze jednak — owe postulaty metodologiczne zostały po mistrzowsku zrealizowane w podręczniku Michała Sczanieckiego. Cała konstrukcja dzieła została podporządkowana myśli dostarczenia studium, poza materiałem analitycznym, podsumowania o charakterze syntetycznym, które ukazywałoby ogólne prawidłowości rozwoju historycznego, wątki wspólne w dziejach poszczególnych krajów, stanowiące jednocześnie okazję do zarysowania dalszych perspektyw rozwojowych. W omówieniach podręcznika wielokrotnie już podnoszono znakomite zespolenie elementów opisowo-analitycznych z syntetyczno-porównawczymi, stanowiącymi niejako reperyę wiadomości szczegółowych w postaci wielce instruktywnych uogólnień. Należy tu podkreślić, że owe uogólnienia formułowane były z myślą jak najlepszego dotarcia do czytelnika-studenta, ułatwienia mu poznawania skomplikowanych zjawisk rozwoju państwowości od starożytności po czasy najnowsze. Również forma podręcznika podporządkowana została założeniu, by zapewnić studium optymalne warunki przyswajania wiadomości. Podział materiału na krótkie numerowane rozdziałiki oraz system odsyłaczy do nich umożliwiają nie tylko lepsze zrozumienie pewnych problemów przez ich wydobywanie w różnym kontekście, ale pobudzają czytelnika do samodzielnej refleksji, wyrabiają umiejętność skojarzeń. Forma ta zyskuje sobie obecnie coraz więcej zwolenników i bywa z powodzeniem stosowana przez innych autorów.

Wykłady Michała Sczanieckiego stanowiły wzór jasności, precyzji wypowiedzi, umiejętności nawiązywania kontaktu ze słuchaczami. Tematyka każdego wykładu stanowiła pewną całość, dopracowaną w szczegółach, idealnie rozmieszczoną w czasie, tak, by zawsze zdążyć zakończyć rozważania rekapitulacją ze wskazaniem na sprawy zasadnicze. Wykłady, ubarwiane ciekawym materiałem ilustracyjnym, czasem anegdotą, podawane były w formie przystępnej, zrozumiałej dla przeciętnie uzdolnionego odbiorcy. Ważnym i często stosowanym elementem wykładu było ujmowanie konkluzji w formie tabel czy wykresów ułatwiających zapamiętanie materiału wykładowego. Przed ukazaniem się podręcznika Michał Sczaniecki przygotował dla współpracowników szczegółowe konspekty każdego wykładu wraz ze wskazówkami tematycznymi dla prowadzących ćwiczenia.

Jeśli idzie o tematykę ćwiczeń, intencją Profesora było, by ta forma zajęć dydaktycznych stała się okazją do zapoznawania studentów z tekstami źródłowymi, w celu zilustrowania i pogłębienia pewnych wątków wykładu kursowego. Znakomi-

„faktograficznym” przedstawianiem dziejów instytucji na rzecz szerokiego uwzględniania warunków gospodarczych, społeczno-politycznych, duchowych i in. w jakich instytucjach tworzyły się i rozwijały (CPH, IX, z. 1, 1957, s. 332 i n.).

¹⁰ „Państwo i Prawo”, 1955, z. 4 - 5, s. 745.

¹¹ Program studiów uniwersyteckich w zakresie powszechnej historii państwa i prawa, CPH, XVIII, z. 1, 1966, s. 285.

tym „źródłowym” uzupełnieniem II części podręcznika, napisanym z myślą o potrzebach uczestników ćwiczeń, konwersatoriów i seminariów historycznoprawnych stał się Jego *Wybór źródeł do historii państwa i prawa*¹². Jest to pierwszy zbiór poświęcony w całości wypisom źródłowym do historii prawa państwowego epoki kapitalizmu, zawierający wyjątki tekstów konstytucyjnych z różnorodnych, nieraz trudno dostępnych, zbiorów, w przeważającej mierze w tłumaczeniu własnym Autora. Poza szerokim wprowadzeniem bibliograficznym *Wybór* zaopatrzony został w wielostronowy „indeks rzeczowy”. Pod tą skromną nazwą kryje się ujęte nowatorstwo problemowe zestawienie zawartości zbioru, dające syntetyczny obraz węzłowych instytucji burżuazyjnego prawa państwowego. Indeks ten jest również owocem długoletnich badań i gruntownych przemyśleń w zakresie poszukiwania najwłaściwszych form dydaktycznych. Należy tu wspomnieć, że Michał Szczaniecki wiele uwagi poświęcał zagadnieniom ogólnym metodyki prowadzenia zajęć ze studentami. Na Uniwersytecie Warszawskim był przewodniczącym wydziałowej komisji do spraw metodyki nauczania, powołanej m. in. do organizowania specjalnych zajęć z tego zakresu dla najmłodszych pracowników naukowo-dydaktycznych Wydziału Prawa i Administracji.

Na osobną wzmiankę zasługuje sposób prowadzenia przez Michała Szczanieckiego egzaminów kursowych. Pamiętam, jak w anonimowych ankietach studenci warszawskiego Wydziału Prawa uznawali bezapelacyjnie egzaminy składane przed Profesorem Szczanieckim za najprzyjemniejsze w formie i najbardziej obiektywne. Egzamin odbywał się zawsze w atmosferze spokoju, wyjątkowego taktu i życzliwości ze strony egzaminującego. Zdający losował numer danego zestawu pytań. Zestawy te, starannie opracowane i ulepszone, uwzględniały szereg czynników, jak stopień trudności danego pytania, zawartość elementów opisowych i syntetycznych itp.

Wśród zasług Michała Szczanieckiego w sferze działalności dydaktyczno-wychowawczej szczególną pozycję zajmuje sprawa olimpiad historycznoprawnych. Powstała w 1965 r., w ramach organizacji młodzieżowej studentów prawa uniwersytetu wrocławskiego, inicjatywa organizowania wydziałowych i ogólnopolskich konkursów dla studentów I roku studiów ze znajomości przedmiotów historycznoprawnych znalazła od samego początku w osobie Michała Szczanieckiego gorliwego rzeczownika i propagatora. W ruchu „olimpijskim” widział On liczne walory dydaktyczne i wychowawcze. Uważał olimpiady nie tylko za formę zachęcania studentów do systematycznej nauki przedmiotów historycznych (poprzez premie, ulgi egzaminacyjne itp.), i to w sympatycznej atmosferze koleżeńskiego współzawodnictwa, ale także za sposób rozbudzania trwalszych zainteresowań przeszłością, pobudzania ambicji naukowych, a także odkrywania młodych talentów w tej dziedzinie wiedzy. Michał Szczaniecki dostrzegał także i inne — ważne dla samej kadry nauczającej — aspekty tych ogólnopolskich konkursów. „Udział profesury z różnych wydziałów w finale — pisał — otwiera pole dla pożytecznych obserwacji na temat różnego na różnych wydziałach sposobu kształcenia studentów, różnego zakresu wymagań egzaminacyjnych z tego samego przedmiotu. W konsekwencji spotkania takie mogą się przyczynić do udoskonalania metod pracy dydaktycznej, do korzystania z doświadczeń dydaktycznych innych wydziałów i do wyrównywania istniejących między poszczególnymi wydziałami różnic. Można więc nawet powiedzieć, że olimpiady otwierają pole nie tylko do współzawodnictwa między studentami, ale współzawodnictwa między wydziałami, angażując doń również profesorów i asystentów”¹³. Sam Profesor z niezmiennym

¹² M. Szczaniecki, *Wybór źródeł do historii państwa i prawa w dobie nowożytnej*, cz. I. Teksty do historii burżuazyjnego prawa państwowego. Warszawa 1972.

¹³ *Studencka olimpiada historycznoprawna*, Życie Szkoły Wyższej, 1971, z. 12, s. 78 i n. Por. także M. Szczaniecki, *Studenckie olimpiady historyczno-prawne*, CPH, XXVI, z. 1, 1974, s. 287 i n.

nym zapalem i energią uczestniczył w przygotowaniach eliminacji wydziałowych, opracowywał regulaminy olimpiad, zestawy pytań. Był też jurorem we wszystkich niemal finałach ogólnopolskich, z których zawsze wynosił jakieś ciekawe doświadczenia.

Michał Szczaniecki popierał i wspomagał wszelkie inicjatywy mające na celu rozbudzanie zapałów naukowych studentów w zakresie historii prawa. Interesował się żywo działalnością kół naukowych, wielokrotnie przewodniczył ich sesjom i konferencjom. W roku 1969, w czasie ogólnopolskiego seminarium historycznoprawnego studenckich kół naukowych, otrzymał On z rąk studentów odznakę honorową ruchu kół naukowych prawników.

Ważne miejsce w działalności pedagogicznej Michała Szczanieckiego zajmowała sprawa prowadzenia seminariów historycznoprawnych oraz doboru tematyki zajęć seminaryjnych tak, by należycie wdrażały one studentów do samodzielnej pracy naukowej. Również i w tej dziedzinie Michał Szczaniecki swoje bogate doświadczenia z czasów pracy pedagogicznej na UAM w Poznaniu przeniósł do warszawskiego ośrodka akademickiego z dużym pożytkiem nie tylko dla słuchaczy, ale i dla prowadzących seminaria młodszych kolegów. Poniższe obserwacje dotyczące tematyki i metody prowadzenia seminariów opieram na osobistych wspomnieniach blisko jedenaścieletniej współpracy z Profesorem i praktyki odbywania seminariów z historii ustroju i z historii prawa sądowego „w izbach połączonych”.

Tak, jak we wszystkich dziedzinach swej aktywności pedagogicznej, Michał Szczaniecki z niezwykłą pieczołowitością i nakładem czasu przygotowywał szczegółowy program każdego zajęcia seminaryjnych. Ich tematyka podporządkowana była głównemu celowi seminariów magisterskich — stopniowemu wdrażaniu studentów do pisania pracy promocyjnej — oraz zmierzała do dostarczenia im podstawowego zasobu wiedzy ogólnej z zakresu metodologii i nauk pomocniczych historii. W I roku zajęć seminaryjnych, a więc na etapie dawnego „proseminarium”, ich większość stanowiło wprowadzenie do poznawania metody i techniki pracy naukowej. Na pierwszych seminariach Profesor zaznajamiał słuchaczy z samym pojęciem „pracy naukowej”, z podstawowymi danymi o literaturze i źródłach oraz ich rodzajami, wreszcie z kolejnymi fazami pracy naukowej. Kilka następnych zajęć poświęcone było informacjom na temat poszukiwań bibliograficznych, a przy tej okazji o zasobach bibliotecznych, rodzajach wydawnictw, technice sporządzania fiszek bibliograficznych itp. Kolejne seminaria zaznajamiały studentów z różnymi rodzajami źródeł, ich klasyfikacją w naukach historycznych i w naukach prawnych oraz ze sposobami poszukiwań źródłowych. W następnej fazie słuchacze zapoznawani byli z techniką sporządzania wypisów z literatury i źródeł, z systemem kartotek. Osobne zajęcia przeznaczone były na wiadomości o książce, piśmie i sztuce drukarskiej, a dalej — na podstawowe dane z dziedziny chronologii, geografii historycznej i biografii. Tematem końcowych zajęć wprowadzających były wiadomości na temat konstrukcji i techniki pisania pracy magisterskiej. W ciągu I roku seminarium uczestnik zobowiązany był napisać krótką pracę seminaryjną, z reguły związaną z tematem przyszłej pracy magisterskiej. Zajęcia II roku seminarium poświęcone były przede wszystkim referowaniu przez studentów planów prac i dyskusjom nad ich kolejnymi partiami. Duże znaczenie przypisywał Profesor właściwemu doborowi tematów prac magisterskich. Jeżeli dany student nie miał własnych sprecyzowanych zainteresowań, to prace magisterskie danego rocznika obejmowały najczęściej tematy pokrewne, co umożliwiało wzajemną wymianę poglądów między słuchaczami, wyrównywanie poziomu prac i ich oceny. W ostatnich latach prace pisane pod kierunkiem Michała Szczanieckiego dotyczyły węzłowych instytucji państwa burżuazyjnego, wszystkie w szerokim ujęciu porównawczym, często zaopatrywane w wielce instruktywne tabelaryczne zestawienia i aneksy źródłowe.

Profesor Szczaniecki był zwolennikiem konkursów międzywydziałowych na prace magisterskie. Był m. in. współorganizatorem konkursu na prace magisterskie związane z Ziemią Zachodnią, który odbył się w 1964 r. Wyraził przy tej okazji pogląd, że konkursy takie stanowią ważny czynnik wyrównywania w skali ogólnopolskiej poziomu nauczania i wymogów stawianych pracom magisterskim¹⁴.

Kończąc niniejszy — fragmentaryczny tylko — szkic, pragnę wyrazić nadzieję, że przy udziale współpracowników i uczniów Michała Szczanieckiego całość Jego dokonań jako Pedagoga i Wychowawcy młodzieży akademickiej uda się ocalić od zapomnienia dla przyszłych pokoleń polskich historyków prawa.

KATARZYNA SÓJKA-ZIELIŃSKA (Warszawa)

¹⁴ M. Szczaniecki, *Na marginesie ogólnopolskiego konkursu na pracę magisterską związaną z Ziemią Zachodnią*, *Życie Szkoły Wyższej*, 1965, z. 4, s. 99.

Józef Mazurkiewicz (1904 - 1977)

W dniu 7 października 1977 r. zmarł Józef Mazurkiewicz, historyk ustroju i prawa Polski, emerytowany profesor zwyczajny Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu M. C. Skłodowskiej w Lublinie. Odszedł wychowawca wielu roczników młodzieży studenckiej, naukowiec i nauczyciel akademicki, który potrafił po wojnie stworzyć w Lublinie żywotne środowisko historycznoprawne.

Związany był z Lublinem i Lubelszczyzną od narodzin do śmierci, z przerwą narzuconą przez twardy i bezlitosny los polskiej poniewierki wojennej. Swej ziemi rodzinnej służył jak mógł najlepiej: piórem, pracą, krwią własną w wojennej potrzebie.

Józef Mazurkiewicz urodził się 14 września 1904 r. w Kurowie, byłym miasteczku prywatnym województwa lubelskiego. W Lublinie uczęszczał do Gimnazjum im. Stanisława Staszica, które ukończył w 1922 r. uzyskując świadectwo maturalne. W tym samym roku rozpoczął studia prawnicze na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, jedynej wówczas wyższej uczelni Lublina. W 1927 r. po zdaniu egzaminów dyplomowych przed Komisją Egzaminacyjną Uniwersytetu Lwowskiego, uzyskał stopień magistra praw. W latach 1926 - 1929, idąc za głosem swoich zainteresowań, odbył dodatkowo studia historyczne na KUL, zdobywając absolutorium.

W czasie studiów uniwersyteckich obrał jako główny przedmiot swych badań historię prawa ojczystego. Brał czynny udział w seminarium prowadzonym przez prof. Przemysława Dąbkowskiego, a także w pracach seminaryjnych prof. Józefa Rafacza. W 1933 r. wyszła w serii monografii historycznoprawnych wydawanych pod kierunkiem prof. Dąbkowskiego praca J. Mazurkiewicza *Ustawy amortyzacyjne w dawnej Polsce*. Jest to do dziś najbardziej w naszej literaturze gruntowne studium poświęcone przedsięwziętym przez sejm szlachecki w XVII i XVIII w. ograniczeniom majątkowym Kościoła katolickiego. Sumienną analizę ustaw — poczynwszy od pierwszej z 1635 r. — przeprowadzono z uwzględnieniem realiów społeczno-gospodarczych ówczesnej Rzeczypospolitej. Autor — doceniając walor ujęć komparatystycznych — wskazał na podobne ograniczenia majątkowe Kościoła w państwach niemieckich, charakteryzując ustawy amortyzacyjne w Bawarii, Wirttembergii i Prusach.

Rozprawa J. Mazurkiewicza o ustawach amortyzacyjnych została przyjęta na Uniwersytecie Lwowskim jako praca doktorska. Tymczasem jej Autor rozwijał na terenie Lublina działalność zawodową i społeczną. Odbył aplikację sądową i adwokacką, zdał wymagane egzaminy i w roku 1934 rozpoczął praktykę adwokacką. Równocześnie żywo uczestniczył w kierowaniu pracą organizacji kulturalno-oświatowych, działających na wsi. Zostaje wybrany posłem na Sejm.

Kontynuując swe zainteresowania historycznoprawne ogłasza w 1935 r. pracę o ostatnich latach hipoteki dawnej Polski w Lublinie.

W czasie kampanii wrześniowej J. Mazurkiewicz jako oficer rezerwy 8 lubelskiego pułku piechoty leg. walczy na Lubelszczyźnie. Ranny w bitwie pod Tomaszowem Lubelskim dostaje się do niewoli. Przebywając w oficerskim obozie jenieckim Woldenberg uzupełnia swe studia historycznoprawne, a następnie wykłada historię ustroju Polski i prawa polskiego na kursach uniwersyteckich organizowanych w Oflagu.

W 1945 r. powraca z niewoli do kraju. Uzupełnia brakujące egzaminy ustne, uzyskując na KUL stopień doktora praw oraz magistra filozofii w zakresie historii. W roku akademickim 1946/47 prowadzi na KUL wykłady z historii ustroju Polski i prawa polskiego, w rok później zostaje tam zastępcą profesora tegoż przedmiotu. Jesienią 1949 r. w związku z utworzeniem Wydziału Prawa na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej przenosi się niezwłocznie na tę Uczelnię, obejmując kierownictwo Zakładu Historii Ustroju Polski, rychło — Katedry Historii Państwa i Prawa Polskiego. W 1951 r. rezygnuje z praktyki adwokackiej, poświęcając się całkowicie pracy naukowej i dydaktyce uniwersyteckiej. W 1956 r. uzyskuje tytuł naukowy docenta.

Efektem badań naukowych prowadzonych w dziesięcioleciu 1947 - 1956 było opublikowanie szeregu prac. Wydawnictwo KUL drukuje dwie rozprawy J. Mazurkiewicza: *Początki ustroju cechowego w Lublinie oraz „Powiaty” w dawnych księgach miejskich Lublina i miast sąsiednich*. W pierwszej z nich Autor dowodzi, iż cechy lubelskie miały starszą metrykę niż dotychczas przyjmowali badacze, w drugiej — na podstawie instytucji „powiatku”, który uważa za rodzaj wiecu, zgromadzenia sądowego, podkreśla poważną rolę rodzimych pierwiastków polskich w ustroju Lublina i pobliskich miast, wzorowanym na prawie niemieckim.

Rozprawą *Uwagi o roli ksiąg i akt hipoteki polskiej 1818 i 1825 r.*, opublikowaną w CPH w 1953 r., zwrócił J. Mazurkiewicz uwagę badaczy na niedoceniany dotąd rodzaj źródeł, mający duże znaczenie, zwłaszcza dla studiów historycznych, nad stosunkami własnościowymi.

W 1954 r. J. Mazurkiewicz wraz ze swoimi uczniami J. Rederem i J. Markiewiczem publikuje dużą rozprawę pt. *Miasta prywatne powiatu lubelskiego a ich dzieżdze w XIX wieku*. Treścią pracy jest ekonomiczno-prawne położenie małych miast podlubelskich i ich mieszkańców oraz różnego rodzaju formy zależności od dziedziców dóbr, formalnie rzecz biorąc — właścicieli miast — u schyłku epoki feudalnej — do czasów uwłaszczenia przeprowadzonego w miastach Królestwa Polskiego dopiero w 1866 r. Praca ta wzbudziła zainteresowanie historyków prawa. Prof. Sobociński poświęcił jej obszerny artykuł recenzyjny w „Czasopiśmie Prawno-Historycznym”. Polemizując z niektórymi ustaleniami autorów stwierdził, iż praca ta rzuca dużo światła na zagadnienia nowe, dotychczas prawie nieznane i pomijane w literaturze. Innym walorem tej pracy było jej częściowe oparcie na „odkrytym” przez J. Mazurkiewicza typie źródeł, mianowicie na treści ksiąg i akt hipotecznych.

Z innych publikacji ogłoszonych przez J. Mazurkiewicza w latach pięćdziesiątych wybija się obszerne studium *Jurydyki lubelskie*. Książka ta, wydana przez Ossolineum w 1956 r., jest poświęcona dziejom osiedli o miejskim charakterze, które otaczały Lublin i dały początek wielu dzisiejszym dzielnicom Lublina. Autor stworzył definicję jurydyki pisząc, iż jest to „osiedle o charakterze miejskim, położone

na gruntach miejskich miast królewskich, nie podlegające władzom i ciężarom miejskim, posiadające odrębną od miasta jurysdykcję sądową i administracyjną pod zwierzchnictwem pana feudalnego". Najstarsze z jurydyk lubelskich powstały w XVI w., główny ich okres rozwoju przypadł na wiek XVII, dopiero na podstawie Konstytucji 3 maja straciły one odrębność sądową i administracyjną, lecz jeszcze w XIX w. zachowały się relikty ich odrębności ekonomicznej. Książka J. Mazurkiewicza poszerzyła znacznie wiedzę o dziejach Lublina i wniosła duży wkład do badań nad historią aglomeracji miejskich w Polsce epoki feudalnej.

W latach 1956 - 1962 (do czasu uzyskania tytułu profesora nadzwyczajnego) J. Mazurkiewicz opublikował — poza drobniejszymi artykułami i recenzjami — 9 rozpraw naukowych. Dwie prace dotyczyły przemian prawa własności w Królestwie Polskim. Jedną z nich był artykuł *O charakterze własności w Towarzystwie Rolniczym Hrubieszowskim* (CPH, t. IX, 1957), gdzie Autor poddał gruntownej analizie sprawy własnościowe w fundacji staszycowskiej. Obszerna praca, napisana razem z W. Ćwikiem, pt. *Własność w miastach prywatnych Lubelszczyzny doby Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego* ukazała się w „Annales UMCS” z 1957 r. Praca ta, oparta na szerokiej bazie źródłowej, m. in. na treści akt hipotecznych, zobrazowała stosunki gospodarcze i prawne kilkudziesięciu miast Lubelszczyzny i ukazała sprawy własnościowe na tle dziewiętnastowiecznych teorii naukowych i poglądów różnych władz oraz grup społecznych Królestwa. Praca zyskała pozytywną ocenę znawców przedmiotu.

Na VIII Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Krakowie (1958 r.) J. Mazurkiewicz podsumował swe dotychczasowe badania nad miastami prywatnymi w referacie *Problematyka miast prywatnych w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim*, wydrukowanym następnie w materiałach ze Zjazdu. W szczególności wskazał na odrębność problematyki miast prywatnych i różnice położenia tych miast oraz byłych miast królewskich (w XIX w. — narodowych lub rządowych). Wyrazem dalszego zainteresowania dziejami hipoteki i aktami hipotecznymi jako źródłem wiedzy historycznej (zwłaszcza w dziedzinie historii prawa) były artykuły o księgach hipotecznych zreponowanych i o pozostałościach dawnego polskiego prawa hipotecznego na terenie byłej Galicji Zachodniej.

Mało znanych spraw z dziedziny sądownictwa szlacheckiego dotyczyły prace o jurysdykcji nad szlachtą: wojewody lubelskiego (XVI w.) i starosty niegrodowego kazimierskiego (XVIII w.), („Rocznik Lubelski”, t. I, 1958; CPH, t. XII, 1960). Ponadto w tym okresie ukazał się jeszcze artykuł J. Mazurkiewicza *Zabytek tzw. „prawa baranego” w Wierzchowiskach oraz Biblioteka im. H. Łopacińskiego w pracy historyka*.

W 1962 r. J. Mazurkiewicz uzyskał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego. W swej dalszej działalności naukowo-publikacyjnej pozostał wierny przede wszystkim problematyce miejskiej. W latach 1962 - 1973 ogłosił dalszych 7 prac z zakresu tej tematyki.

Oceniający dorobek profesora Mazurkiewicza przy jego kolejnym awansie na profesora zwyczajnego (1971) profesorowie historycy prawa podkreślili wysoki poziom i wagę tych publikacji. Artykuł *O niektórych problemach prawno-ustrojowych miast prywatnych w dawnej Polsce* („Annales UMCS”, 1964) jest podsumowaniem dotychczasowych badań nad specyfiką tej kategorii miast i ich podziałem na grupy, statusem prawnym mieszkańców, zależnością sądowo-administracyjną i gospodarczą wobec dziedziców. W innych artykułach zajmował się prof. Mazurkiewicz realizacją reformy z 1866 r. polegającej na likwidacji stosunków dominialnych w miastach (Rocznik Lubelski, t. IX), zniesieniem ustroju miejskiego wielu mniejszych miast Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego przed powstaniem styczniowym („Rocznik Lubelski”, t. X). Wskazał w nich na wpływ, jaki wywarły decyzje o degradacji miast do rzędu osad, na sprawę administracji lokalnej, stosunków ekono-

miczno-społecznych ludności, zaś późne uwłaszczenie z 1866 r. — na losy znacznej liczby mieszkańców miast w centralnym i wschodnim obszarze ziem polskich.

Szczególnym zainteresowaniem wyróżnił prof. Mazurkiewicz miasto Lublin, poświęcając mu fragment — rozdział — zbiorowej monografii miasta (*Dzieje Lublina*, t. I) o czasach Stanisławowskich, syntetyczne opracowanie ustroju tego miasta i jego znaczenia w życiu polityczno-prawnym dawnej Polski (dzieło zbiorowe *Lublin 1317 - 1967*) oraz studium specjalistyczne historycznoprawne o własności i zmianach w stosunkach własnościowych Lublina z lat sześćdziesiątych XIX w. („*Rocznik Lubelski*”, t. VI). Interesującym przyczynkiem do ewolucji pewnych pojęć dotyczących ustroju miejskiego był artykuł o zmianach treści terminu „Landwójt” (CPH, t. XIV, 1962).

Kilka prac J. Mazurkiewicza powstałych w tym okresie odnosi się do dziejów całej Lubelszczyzny, a mianowicie praca o Lubelszczyźnie w epoce Stanisławowskiej (dzieło zbiorowe wydane w 1974 r.), w XIX w. (część opracowania o województwie lubelskim w wydawnictwie *Miasta polskie w Tysiącleciu*) oraz w Polsce Ludowej (*Lubelszczyzna w Tysiącleciu Polski*). Wykład inauguracyjny, wygłoszony w 1969 r. omawiał w syntetycznym skrócie specyfikę prawnoustrojową w dziejach Lubelszczyzny, zaś odrębności ustrojowo-prawne Zamojszczyzny ujął J. Mazurkiewicz w artykule opublikowanym w dziele zbiorowym *Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej*.

Rzadko wykorzystywany rodzaj źródeł historycznych stał się tematem pracy J. Mazurkiewicza pt. *Znaczenie akt notarialnych dla badań nad własnością w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim* („*Annales UMCS*” 1965). Jedną ze swych rozpraw poświęcił prof. Mazurkiewicz rysowi dziejów Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego (praca zbiorowa, Warszawa 1966 i 1967), inną — sądom wojewódzińskim w Polsce w czasach popiastowskich (CPH, t. XVIII, 1966). Studia prof. Mazurkiewicza nad tematyką Czarnogóry w polskim piśmiennictwie dały w efekcie publikację zagraniczną w „*Wiestniku*” ukazującym się w Cetynje. Ponadto, podobnie jak w okresie wcześniejszym, publikuje J. Mazurkiewicz szereg recenzji, not biograficznych do Polskiego Słownika Biograficznego, artykuły popularnonaukowe oraz skrypty akademickie z zakresu historii państwa i prawa polskiego i historii Polski XIX - XX w.

Do czasu przejścia na emeryturę w październiku 1974 r. prof. J. Mazurkiewicz, mimo pogarszającego się stanu zdrowia, kontynuował pracę naukowo-badawczą. Ostatnim tematem, nad którym pracował, były dzieje sądownictwa lubelskiego od początku pierwszej do końca drugiej wojny światowej.

Dorobek naukowy prof. Mazurkiewicza jest bogaty i różnorodny. Wnosi on do nauki historii prawa nowe elementy, jak chociażby całą problematykę miast prywatnych w Polsce. Podejmując badania regionalne (Lublin, Lubelszczyzna) zawsze ukazywał analizowane zjawiska i instytucje na obszerniejszym i ogólniejszym tle. Skupiał swą uwagę głównie na XIX stuleciu (Księstwo Warszawskie, Królestwo Polskie), ale wkraczał też niejednokrotnie w sposób wysoce kompetentny zarówno w obszar chronologiczny dawnej Polski, jak i w głąb XX w. aż do czasów Polski Ludowej. Obok dominującej w Jego twórczości problematyki miejskiej i własnościowej interesowały także dość różnorodne zagadnienia prawnohistoryczne, jak chociażby ustrój sądów, cechów, prawo bartne, stosunek państwa do Kościoła. Ważną zasługą prof. Mazurkiewicza jest wykorzystanie nowych źródeł do badań historycznoprawnych: ksiąg i akt hipotecznych, aktów notarialnych. Prace prof. Mazurkiewicza przyczyniły się do sprostowania niejednego błędnego sądu i wypełnienia luk w nauce historii państwa i prawa Polski, zostały wykorzystane też w syntetycznych ujęciach przedmiotu.

Duże są zasługi prof. Mazurkiewicza w dziedzinie kształcenia kadry naukowej. W latach 1960 - 1972 był on promotorem 6 prac doktorskich, (w porządku chronolo-

gicznym: Władysława Cwika, Wacława Huby, Jerzego Markiewicza, Tomasza Opasa, Artura Korobowicza, Jerzego Redera). Był autorem licznych recenzji w przewodach doktorskich i habilitacyjnych poza Lublinem.

Prof. Mazurkiewicz potrafił stworzyć atmosferę efektywnej pracy zarówno indywidualnej, jak i zespołowej z udziałem swych uczniów. Uczniowie ci w swoich własnych badaniach kontynuują i rozszerzają tematykę Jego seminariów. Wszyscy, którzy zaliczają się do grona uczniów prof. Mazurkiewicza z uczuciem głębokiej sympatii i wdzięczności wspominają wielką życzliwość i pasję pedagoga-wychowawcy, która towarzyszyła Jego kontaktom z młodszymi kolegami i studentami. Wśród uczniów-wychowanków Profesora jest dwóch docentów i profesor. Trzeba również dodać, iż seminaria prof. Mazurkiewicza były „podchorążówką” młodej kadry naukowej dla Wydziału. Wielu świetnie dziś rozwijających się i pracujących nauczycieli akademickich z różnych zakładów pierwsze szlify zdobywało właśnie na tych seminariach.

Na Wydziale, z którym związał się — jak już wspomniano — Profesor w 1949 r., pełnił funkcję prodziekana (1956 - 62), i dziekana (1962 - 64). W roku 1971 objął stanowisko dyrektora Instytutu Historii i Teorii Państwa i Prawa, które zajmował do jesieni 1974 r. Do tego też czasu kierował Zakładem Historii Państwa i Prawa, który zajął miejsce dwóch dawnych katedr historycznoprawnych. Poza wymienionymi funkcjami prof. Mazurkiewicz w różnych okresach czasu kierował pracą komisji senackich i kolektywów (m. in. przez wiele lat był przewodniczącym Komisji Dyscyplinarnej dla Studentów UMCS). Dzięki umiejętności współpracy z ludźmi, inicjatywie i energii prof. Mazurkiewicza — w kolektywach, którymi kierował, panowała atmosfera wzajemnego szacunku, zaufania i przyjacielskiej współpracy.

Poza pracą naukową i działalnością na Uczelni, aktywnie uczestniczył prof. Mazurkiewicz w towarzystwach naukowych, zwłaszcza zaś Polskiego Towarzystwa Historycznego. Był przez szereg lat prezesem Lubelskiego Oddziału PTH, przewodniczył Sekcji Miłośników Lublina, czynnie włączył się w pracę Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, będąc przewodniczącym Wydziału Humanistycznego i wiceprezesem Zarządu Głównego. Odgrywał poważną rolę we władzach lubelskich Zrzeszenia Prawników Polskich, Towarzystwa Burs i Stypendiów, Związku Nauczycielstwa Polskiego, aktywnie działał we władzach Społecznego Funduszu Odbudowy Stolicy.

Wspomnieć również należy pracę Profesora w kolegiach wydawniczych czasopism naukowych, w tym wieloletni udział w redagowaniu Czasopisma Prawno-Historycznego.

Zmarły był laureatem wielu nagród regionalnych i resortowych, kawalerem licznych odznaczeń. Najwyższe z nich, Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, przyznane Mu zostało już po przejściu na emeryturę, za całokształt osiągnięć naukowych, dydaktycznych i kształcenia kadry naukowej.

W naszej pamięci pozostanie prof. Mazurkiewicz jako człowiek niezwyklej skromności, dobroci i bezinteresowności poczyñań, wzór Polaka, najlepszy nasz Przyjaciel.

WŁADYSŁAW CWIK (Lublin)

BIBLIOGRAFIA

PRAC PROFESORA JÓZEFA MAZURKIEWICZA

1933

1. *Ustawy amortyzacyjne w dawnej Polsce*, „Pamiętnik Historyczno-Prawny”, t. XII, nr 2, Lwów 1933, ss. 78.

1935

2. *Ostatnie lata hipoteki dawnej Polski w Lublinie*, „Głos Sądownictwa”, nr 2. Warszawa 1935.

1948

3. *Początki ustroju cechowego w Lublinie*, „Rozprawy Wydziału Nauk Społecznych Tow. Naukowego KUL”, nr 3, Lublin 1948, ss. 33.

1949

4. „*Powiaty*” w dawnych księgach miejskich Lublina i miast sąsiednich, „Roczniki nauk Społecznych Tow. Naukowego KUL”, Lublin 1949, s. 173 - 181.

1953

5. *Uwagi o roli ksiąg i akt hipoteki polskiej z 1818 i 1825 r.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1953, t. V, s. 148 - 156.

1954

6. [Głos w dysku]. W: *Zagadnienia prawne Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* — t. I, Warszawa 1954, s. 228 - 230 (dot. własności w miastach prywatnych na przełomie feudalizmu i kapitalizmu).

7. *Miasta prywatne powiatu lubelskiego, a ich dziedzice w XIX w. (Do ukazów uwłaszczeniowych)*, wspólnie z J. Rederem, J. Markiewiczem, Annales UMCS, Sect. G, Vol. 1, 1954, s. 104 - 208. Zob. art. rec. i polemika: W. Sobociński, *Z badań nad miastami prywatnymi w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1955, t. VII, z. 2, s. 309 - 333.

8. *Z historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*. W: *Dziesięć lat Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie 1944 - 1954*, Lublin 1954, s. 5 - 25.

1955

9. *O stanie badań nad ustrojem i prawem dawnego Lublina*. W: *Księga pamiątkowa dziesięciolecia UMCS*, Lublin 1955, s. 109 - 124.

1956

10. *Jurydyki lubelskie. Studia nad historią państwa i prawa*. Seria 2, t. 5. Wrocław, Wydawn. PAN, 1956, ss. 160. Zob. rec. J. Reder, *Kamena* 1956 nr 7/8, s. 30 - 32; A. Zakrzewski, „*Kwartalnik Historyczny*”, 1967 nr 1 s. 115 - 120; S. Sreniowski, „*Przegląd Historyczny*”, 1957, z. 4, s. 803 - 805; W. Maisel, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*”, 1958 z. 1, s. 205 - 210; J. Isajewicz, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*” 1959, z. 1, s. 145 - 155.

1957

11. *Biblioteka im. H. Łopacińskiego w pracy historyka*. W: *Hieronim Łopaciński i biblioteka jego imienia w Lublinie 1907 - 1957*, Lublin 1957, s. 227 - 241.

12. *O charakterze własności w Towarzystwie Rolniczym Hrubieszowskim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1957, t. IX, z. 2, s. 151 - 166.

13. *W sprawie ksiąg hipotecznych zreponowanych*, „Państwo i Prawo”, 1957, nr 2, s. 1089 - 1092.

14. *Własność w miastach prywatnych Lubelszczyzny doby Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego (1809 - 1866)*, wspólnie z W. Cwikiem, *Annales UMCS, Sect. G, Vol. 4*, 1957, s. 1 - 138. Zob. rec. W. Sobociński, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1958, z. 2, s. 466 - 473 oraz „Kwartalnik Historyczny”, 1959 s. 230 - 231.

1958

15. *Problematyka miast prywatnych w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim*. W: *Pamiętnik VIII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie 14 - 17 września 1958 r.*, cz. I, Sekc. VI, Warszawa 1958, s. 233 - 246. Toż W: *VIII Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Krakowie*, t. 2, Sekc. VII, Warszawa 1959, s. 133 - 146. Tamże głos w dyskusji nad referatem Z. Kaczmarczyka (s. 74 - 76).

16. *Zabytek prawa bartnego w Wierchowiskach z ostatnich lat Rzeczypospolitej szlacheckiej*. „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1958, t. X, z. 2, s. 291 - 302.

17. *Jurysdykcja wojewody lubelskiego nad szlachtą w XVI wieku*. „Rocznik Lubelski”, 1958, t. I, s. 57 - 68.

1959

18. *15 lat lubelskiego ośrodka uniwersyteckiego*. Referat przygotowany wspólnie z K. Strawińskim, G. Brzękiem, S. Grzyckim, Lublin 1959, ss. 16.

19. *Górny Franciszek (1889 - 1930), działacz chłopski*. W: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 8/1, z. 36, Wrocław 1959, s. 430 - 431.

1960

20. *Podległość sądowa szlachty w stosunku do starosty niegrodowego kazimierskiego w XVIII wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1960, t. XII, z. 1, s. 207 - 223.

21. *Pozostałości dawnego polskiego prawa hipotecznego na terenie b. Galicji Zachodniej (1795 - 1810)*, „Rocznik Lubelski”, 1960, t. III, s. 177 - 180.

22. Rec.: J. Kermisz, *Lublin i Lubelskie w ostatnich latach Rzeczypospolitej (1788 - 1794)*, t. I, Lublin 1959. „Rocznik Lubelski”, 1960, t. III, s. 295 - 298.

23. Prof. dr Leon Halban (1893 - 1960), wspomn. pośm., „Rocznik Lubelski”, 1960, t. III, s. 331 - 332.

1961

24. *O Črnoј Gori i Črnoјorcima u polskoj štampi*, „Bibliografski Wjesnik”, t. 1 - 3, Cetynje 1961, s. 1 - 12.

25. *O małych miastach Lubelszczyzny*, „Kalendarz Lubelski na r. 1962.”, Lublin 1961, s. 42 - 44.

1962

26. O zmianach treści terminu *landwójt*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1962, t. XIV, z. 2, s. 171 - 174.

27. Rec.: Ryndziunskij G. P. *Gorodskoe grażdanstvo dereformennoj Rosii*, Moskwa 1958, „Kwartalnik Historyczny”, 1962, nr 4, s. 984 - 986.

1963

28. Rec.: B. Leśnodorski, W. Sobociński, J. Sawicki, *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 1963, „Rocznik Lubelski”, 1963, t. VI (druk w 1967 r.), s. 256 - 259.

29. Własność i zmiany w stosunkach własnościowych w Lublinie w latach sześćdziesiątych XIX stulecia, „Rocznik Lubelski”, 1963, t. VI, s. 169 - 184.

1964

30. O niektórych problemach prawnoustrojowych miast prywatnych w dawnej Polsce, „Annales UMCS”, Sect. G, Vol. 11, 1964, s. 97 - 124.

31. Jankowski Leon Paweł (1875 - 1919), lekarz. W: Polski Słownik Biograficzny, t. 10/4, z. 47, Wrocław 1964, s. 544 - 545.

32. Jankowski Wiktor (1808 - 1869), lekarz. W: Polski Słownik Bibliograficzny, t. 10/4, z. 47, Wrocław 1964, s. 549.

33. Jaworowski Aleksander Roman (1849 - 1924), lekarz i bibliotekarz. W: Polski Słownik Bibliograficzny, t. 11/4, z. 48, Wrocław 1964, s. 101.

1965

34. Lublin w okresie reform (1764 - 1795). W: *Dzieje Lublina*, t. I, Lublin 1965, s. 170 - 184.

35. Znaczenie akt notarialnych dla badań nad własnością w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim. „Annales UMCS” Sect. F 1965, Vol. 20, s. 115 - 126.

36. Rec.: J. Wisłocki, *Organizacja prawna poznańskiego rzemiosła w XVI i XVII wieku*. „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. 27, 1965, s. 219 - 221.

1966

37. O likwidacji stosunków dominialnych w miastach Królestwa Kongresowego w 1866 roku, „Rocznik Lubelski” 1966, t. IX, s. 265 - 275.

38. W sprawie sądów wojewódzińskich w czasach popiastowskich, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1966, t. XVIII, z. 2, s. 263 - 272.

39. *Województwo lubelskie*. Oprac. wspólnie z S. Krzykałą (i in.). W: *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, Warszawa 1966, s. 685 - 740.

40. *Zarys dziejów Hrubieszowskiego Towarzystwa*. W: Stanisław Staszic, *prekursor spółdzielczości chłopskiej w Europie*, Warszawa 1966, s. 50 - 58. Rozszerzona wersja w: *Hrubieszowskie Towarzystwo Rolnicze. Dzieło Stanisława Staszica*, Warszawa 1967, s. 70 - 96.

41. *Rola Lubelszczyzny w Polsce Ludowej*. W: *Lubelszczyzna w tysiącleciu Polski*. Referaty na Sesję zorganizowaną przez UMCS, Lublin 1966, s. 203 - 239.

1967

42. *Likwidacja ustroju miejskiego mniejszych miast w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim w okresie przed masową zamianą miast na osady (1807 - 1864)*, „Rocznik Lubelski”, 1967, t. X, s. 211 - 228.

43. *Ustrój i znaczenie Lublina w życiu polityczno-prawnym dawnej Polski*. W: *Lublin 1317 - 1967*, Lublin 1967, s. 49 - 75.

1968

44. *Dziesięć lat Wydziału Prawa UMCS*. W: J. Malarczyk, *Powstanie i organizacja Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w świetle źródeł*, Lublin 1968, s. 303 - 310.

45. Rec.: M. Horn, *Rzemiosło miejskie województwa bełskiego w pierwszej połowie XVII wieku*, Opole 1966. „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. 29, 1968, s. 206 - 209.

46. Koter Andrzej, pseud. Adam Kasprzak (1888 - 1966), rolnik, działacz ruchu ludowego, poseł na Sejm RP. W: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 14/1, z. 60, Wrocław 1968, s. 467 - 468.

1969

47. *Ustrojowo-prawna odrębność Zamojszczyzny*. W: *Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej*, Zamość 1969, s. 213 - 218.

1970

48. *Historia państwa i prawa polskiego (1795 - 1864)*, wspólnie z A. Korobowiczem, Lublin 1970, ss. 160, rotaprint.

1971

49. [Głos w dysk. nad referatem T. Mencla]. W: *Pamiętnik X Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie 1969 r.*, t. 4, Sekc. V, Warszawa 1971, s. 49 - 51.

1972

50. *Okres upadku i reform stanisławowskich*. W: *Historia Lublina w zarysie*, Lublin 1972, s. 69 - 87.

51. Rec.: W. Wójcikiewicz, *Prawo hipoteczne Królestwa Polskiego*, Wrocław 1967. „Rocznik Mazowiecki”, t. IV, 1972, s. 528 - 531.

52. Wykład inauguracyjny *Odrębności prawno-ustrojowe w dziejach Lubelszczyzny*, Sprawozd. z działalności UMCS 1969/70, druk 1972, s. 76 - 91.

1973

53. Przemówienie promotora na uroczystości nadania tytułu doktora honoris causa G. L. Seidlerowi, Sprawozdanie działalności UMCS 1970/71, druk 1973, s. 91 - 95.

1974

54. *W czasach stanisławowskich*. W: *Dzieje Lubelszczyzny*, Warszawa 1974, s. 441 - 481.

Zestawił: WŁADYSŁAW CWIK (Lublin)

Gerhard Buchda (1901 - 1977)

W dniu 20 grudnia 1977 r. zmarł w Jenie dr Gerhard Buchda, emerytowany profesor zwyczajny Uniwersytetu J. F. Schillera, najwybitniejszy historyk prawa w Niemieckiej Republice Demokratycznej.

Urodzony 22 października 1901 r. w miasteczku Stadtroda w Turyngii, szkołę średnią ukończył w 1921 r. w pobliskim Eisenbergu. Studiował naprzód nauki ekonomiczno-handlowe w Hanowerze, a następnie nauki prawnicze na Uniwersytecie w Jenie. W 1929 r. uzyskał stopień doktora praw na podstawie dysertacji pt. *Das Privatrecht Immanuel Kants*, napisanej pod kierunkiem profesora Hansa Albrechta Fischera. Za-trudniony od 1931 r. jako asystent na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu J. F. Schillera, habilitował się w 1934 r. na podstawie pracy *Geschichte und Kritik der deutschen Gesamthandlehre*. Uzyskał wtedy *veniam legendi* z czterech zakresów: historii prawa niemieckiego, niemieckiego prawa prywatnego, prawa cywilnego i prawa handlowego. Jako docent prywatny rozpoczął wykłady na macierzystej uczelni, pracując równocześnie w sądownictwie. Od 1936 r. prowadził wykłady zlecone na Uniwersytecie Marcina Lutra w Halle, gdzie w 1938 r. został profesorem nadzwyczajnym, a w roku następnym profesorem zwyczajnym.

Po wojnie i powstaniu Niemieckiej Republiki Demokratycznej w 1949 r. powołany został na katedrę historii prawa niemieckiego Uniwersytetu w Jenie, gdzie też przez szereg lat piastował godność dziekana Wydziału. W latach 1950 - 1955 wykładał równolegle na Uniwersytecie Humboldta w Berlinie. Wychował wiele roczników młodzieży prawniczej i wykształcił wszystkich czynnych dziś w NRD profesorów i docentów przedmiotów historycznoprawnych. Wpoił w nich przeświadczenie, że tylko wiedza prawnohistoryczna może stanowić fundament uniwersyteckiego wykształcenia prawniczego. I zapewne dlatego organizowana po raz pierwszy na terenie NRD w jesieni 1978 r. międzynarodowa konferencja historycznoprawna w Berlinie ma być poświęcona zagadnieniu „Die rechtsgeschichtliche Lehre als theoretisch-politische Grundlage für die Ausbildung sozialistischer Juristen”. W 1967 r. przeszedł

w stan spoczynku, ale jeszcze przez wiele lat zachował kierownictwo katedry i kontynuował wykłady w Jenie, dojeżdżając na nie ze Stradtrody, w której stale zamieszkiwał.

Profesor Gerhard Buchda rozwijał nader ożywioną działalność naukową, której rezultatem jest blisko 200 wartościowych publikacji. Oprócz wspomnianej pracy doktorskiej i habilitacyjnej, do ważniejszych jego opracowań należą liczne studia poświęcone dziejom prawa saskiego, praca o jurysdykcji sądowej fakultetu prawniczego w Halle, a także czterotomowe wydawnictwo pt. *Die Schöffenspruchsammlung der Stadt Pössa* (Weimar 1957-1971), które ma znaczenie nie tylko dla historii prawa niemieckiego, ale także dla powszechnej historii prawa, a nadto dla badań lingwistycznych. Wiele prac Gerharda Buchdy ukazało się w *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, *Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte*, *Recueils de la Société Jean Bodin* oraz w rozmaitych księgach pamiątkowych i innych edycjach zbiorowych. Pierwsze z wymienionych wydawnictw uczciło 75-letni jubileusz jego urodzin w 1976 r., poświęcając mu 93 tom swej serii germanistycznej.

Był członkiem Saskiej Akademii Nauk w Lipsku. Jako wybitny uczony, ceniony był po obu stronach Łaby i znany w nauce europejskiej. Brał udział w licznych kongresach i konferencjach międzynarodowych. Nie omieszczał też nawiązać bliższych stosunków z nauką polską. W ramach umowy o współpracy między Uniwersytetem Schillera i Uniwersytetem Jagiellońskim bawił w 1967 r. w Krakowie jako gość kierowanej przez prof. Michała Patkaniowskiego Katedry Powszechnej Historii Państwa i Prawa UJ. W 1973 r., pomimo podeszłego już wieku, wziął aktywny udział w międzynarodowej konferencji historycznoprawnej w Krakowie, poświęconej dziejom prawa karnego w Europie Środkowej. Był pierwszym przewodniczącym jej obrad, przedstawił własny referat i zabierał głos w toczonych dyskusjach. Stąd też w materiałach tej konferencji, opublikowanych w tomie pt. *Études d'histoire du droit pénal* (Warszawa—Kraków 1976) znalazły się dwie pozycje pióra Gerharda Buchdy, a to *Zur Geschichte des Strafrechts in den sächsisch-thüringischen Ländern* (streszczenie referatu) i *Zur Frage der Kabinettsjustiz* (głos w dyskusji).

Z walorami uczonego łączył profesor Buchda szlachetne wartości ludzkie, pozo- stawiając pamięć człowieka, którego życie było — jak to trafnie określono — „voller Schaffensfreude, Liebe und Güte”. W dniu 23 grudnia 1977 r. spoczął na cmentarzu północnym w Jenie, w sercu umiłowanej przez siebie Turynii.

LESŁAW PAULI (Kraków)